

Dünyanı heyrtləndirən şəhər – Şuşa..

Sizlərə təqdim etdiyim bu yazıda Azərbaycan xalqına, dünya azərbaycanlılarına və türk dünyasına Məkkə qədər əziz olan Şuşa şəhərindən bu şəhərdə keçirilmiş poeziya və muğam festivallarında biri ilə bağlı xatirələrimi danışacağam.

Bəri başdan deyək ki, bir ölkənin böyüklüyü o ölkənin ərazisinin böyüklüyü ilə deyil, insanların mədəni səviyyəsi ilə qiymətləndirilir. Qürur hissi ilə deməliyik ki, belə mədəni şəhərlərdən biri də Azərbaycanın Mədəniyyət Mərkəzi sayılan Şuşadır.

*Dahilər söyliyəblər tərifi bizdən əzəl,
Gecələr ulduzların qoynunda yatan Şuşanın!*

Həqiqətən də Şuşa başqa bir aləmdir, başqa bir dünyadır...

*Sizdən nə gizlədim: ləl-gövhər yatır,
Şuşa torpağının hər guşəsində.
Özə gö-zəllik var, özəgə ətir var,
Şuşa torpağının bənövşəsində.*

Zəngin flora və faunaya malik olan Şuşanın havası buz salı kimi şəffaf, gül-çiçəklərinin rəngi isə qeyri-adi: qırmızıdırsa al qırmızıdır, sarıdırsa spərsarıdır, ağdırsa parlaq ağdır. Bu, torpaqdan, sudan və havadan asılıdır...

Bu müqəddəs şəhərin yaranma tarixi, məmarlıq və incəsənət abidələri, dünyaya bəxş etdiyi görkəmli şəxsiyyətləri, şair və xanəndləri, sənətkarları, nəhayət, mənfur düşmənə - vətənsiz və işğalçı ermənilərə əbədi göz dağı olması ilə bağlı xeyli yazılar da yazmışam. Ayağım dəyən ölkələrdə, iştirakçısı olduğum tədbirlərdə, ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində, radio və televiziya verilişlərində, hətta bir neçə xarici ölkə mətbuatında da Şuşadan söz açmağı, dünyaya tanıtmağı özümə mənəvi borc bilmişəm. Məndən Şuşanın necə şəhər olduğunu, hnası coğrafi məkanda yerləşdiyini soruşanlara:

*Üç min il yaşayırsən sərv ilə çinar,
Onlar evkaliptin kölgəsindədir.
Everest zirvələr şahı olsa da,
Şuşa ulduzların cərgəsindədir!..*

- cavabımı vermişəm.

Şuşa həm keçmiş, həm də indisi qəhrəmanlıqlarla dolu və sayız-hesabsız hadisələrin şahidi olan Azərbaycan şəhəridir. Şuşa dədə-babalarımızın Vətənimizə sonsuz səvgi və məhəbbətlərdən, milli ruhlarından, milli istəklərdən, milli birliklərindən yaranmış şəhərdir...

Sizlərdən nə gizlədim, Şuşadan ayrı düşdüyüm 29 ilə yaxın müddətdə bir an da olsun yadımdan çıxartmadığıam, ümidimi üzmədiyim, nə vaxtsa yenidən qovuşacağımıza inanımı itirmədiyim, muzeyləşdirib ürəyimdə -ruhumda yaşatdığım Ana Vətənim Şuşanın:

*Bir qara daşın da əzizdir mənə,
Qarıs torpağın yada qıymaram.
O, ürək yerinə sığınmağa,
Yüz il vəsf elasəm yenə doymaram!*

- dediyim bu şəhəri ona görə ürəyimdə muzeyləşdirmişəm ki, Şuşanın özünün və övladlarının nəyə qadir olduqlarını məndən soruşanlara tanıda bilim. Muzeyləşdirmişəm ki, Şuşaya qayıdanda (təəssüf ki, işğaldan azad olduğu gündən bu günə qədər gedib görməyimə şərait yaradılmamışdır...) Ana Vətənimə əliboş qayıtmayım!..

Qürur hissi ilə deməliyəm ki, Şuşa 8 noyabr 2020-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanın qəhrəman əsgərlərinin, zabitlərinin, xüsusilə canlarını Vətən uğrunda qurban vermiş

şəhidlərimizin, qazilərimizin və xalqımızın monolit birliyinin sayəsində düşməndən azad edilmişdir. Şuşanı, eləcə də digər şəhər və kəndlərimizi işğaldan azad edən qəhrəman əsgərlərimizin, şəhidlərimizin, qazilərimizin qarşısında baş əyirəm!

Şəhidlərimizə Allahdan rəhmət, qazilərimizə isə şəfa diləyirəm!
Apardığımız araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, Şuşa ilə bağlı 2000-dən çox əsər yazılmışdır. Və yazılacaqdır...

*Şair, gözəlliyin vurgunusansa,
Dolan Qarabağı, dayan Şuşada.
Yat zümrüd meşədə, bulaq başında,
Bülbül nəğməsinə oyan Şuşada!*

...1989-cu ilin may ayının 21-i idi. Həmin gün evimizin on addımlığında yerləşən, adı dillər əzbəri olan Cıdır düzündə "Xarı bülbül" festivalı keçirilirdi. Həmin gün Şuşa və şuşalılar öz bəxtəvər günlərini yaşayırdılar.

Həmin gün:

*Qarabağın güllərinin,
Şeh öpürdü yanağından.
Şuşadakı qızılgülün
Bal axırdı dodağında!..*

Ətrafdakı zümrüd meşələr, başı qarlı əzəmətli dağlar, qoyunlu-quzulu yaylaqlar, buz köynəklili qumru bulaqlar, nəğməkar bülbüllər adamı ovsunlayırdı. Üçmüxtəb sinəsindəki min bir dərindən dərman rəngbərəng çiçəklər, öz qeyri-adi görünüşü və gözəlliyi ilə insanı məftun edən Xarıbülbül güllü əl-əl gəzərək ilk dəfə görənləri sözlü həqiqi mənasında heyrtləndirirdi...

Sıldırın qayaların üstündə esrlərlə qərar tutan, neçə-neçə yadellilərin işğalına məruz qalan, öz məğrurluğunu qoruyub saxlayan, Şuşanın belinə kəmərlər kimi qurşanan möhtəşəm qala divarları,bürclər qədim Çin səddini xatırladırdı. Bir sözlə, Şuşanı ilk dəfə görənlər sanki möcüzələr aləminə düşmüşdülər...

Mərhəmətli ana təbiət öz əlləri ilə Cıdır düzündə gül-çiçəklərdən xalı döşəmişdi. Allah bu torpaqdan heç bir gözəl payını əsirgəməmişdi...

Festivala Qazaxıstandan, Başqırıldandan, Türkmənistanından, Moskvadan, Pribaltika ölkələrindən, Ukraynadan, Dəmir Qapı Dərbənddən, Borçalıdan, Belqoroddan, əsasən də Azərbaycanın öz şəhərlərindən: Bakıdan, Naxçıvandan, Şamaxıdan, Şakidən, Füzulidən, Cəbrayıldan və Şuşadan musiqiçilər, xanəndlər, şairlər, sənətkarlar və pəhləvanlar gəlmişdilər. Şuşadakı Şərq Musiqi Alətləri Fabrikinin ustalarının düzəldikləri tar, kamança, saz, qaval, ud, nağara və digər musiqi alətləri ilə yanaşı öz məhir sənətkarlığı ilə tanınan şəbəkə ustası (ona Şuşada "şəbəkə" Rafiq deyirdilər. Hazırda Bakıda yaşayıv, sənnətini övladlarına: Vüsala və Fəridə də öyrətdirir Ə.Ş.) Allahverdiyev Rafiq Qaffar oğlunun düzəldiyi şəbəkə nümunələrinə qonaqlar heyranlıqla tamaşa edirdilər. Tədbirdə iştirak edən bir çox qonaqlar adlarını sadaladığımız musiqi alətlərindən və şəbəkə nümunələrindən alıb öz ölkələrinə apardılar.

Cıdır düzündə Azərbaycanın məşhur pəhləvanı mərhum Qaçay Balaca oğlu Hüseynovun özünün və oğlanları Təvəkkülün, Allah-

verdinin, pəhləvanın qız nəvəsi 10 yaşlı Rəşadın, pəhləvanın qızının (adını unutmuşam Ə.Ş.) atıb-tutduqları ağır çəki daşları, dartıb saxladıqları minik maşınları, xüsusilə Qaçay pəhləvanın arxası üstə uzanaraq sinəsinin üstündən yük yerində 30-40 nəfər adamla dolu "Qaz-53" markalı maşını keçirməsi səhnəsindən əlqışlar hələ də gözələrimin öündə canlanır. Xanəndlərin zəngülələri dağlarda, dərələrdə əks-səda veririrdi...

Yeddi rəngdə düzəldilmiş çadırlar qədim oğuz-türk fəthlərinin çadırlarını xatırladırdı. Sanki yeni bir dünyaya düşmüşdük... Yadımda ikon deyim ki, "Xarıbülbül" festivalının baş tutmaması üçün Azərbaycanın Xankəndi şəhərinin terror yuvasına çevirmiş vətənsiz, mə-

dağlarda, dərələrdə, Qarabağın bütün el-obalarında, göylərin sonsuzluğunda əks-səda yadırdı. Bu möhtəşəm musiqi əsəri Şuşanın böyük şəxsiyyətlər Vətəni olduğunu dünyaya çatdırırdı... Bu uvertura həm də o vaxtlar Qarabağın və onun zümrüd tacı sayılan Şuşanın üstünə uzanan düşmən caynaqlarının təhlükəsindən xəbərdar verirdi, bizi ayıq-sayıq olmağa çağırırdı...

Sanki bu anlarda göylərin mələkləri də Şuşaya qonaq gəlmişdilər. Onlar da Şuşanın gözəlliyinə heyranlıqla tamaşa edirdilər. Bu sehirli aləmdə qeyri-ixtiyari olaraq özüm-özüm-dən soruşduğum:

- Görəsən bənzəri varmı Şuşanın?!
Sualıma özümün:

*- Zirvə şəhəridir Azərbaycanın...
Burdan vərəqləyək, biz qalaları!..*

- cavabımı olmuşdu. Düşünürəm ki, həmin anlarda iç dünyamdan qopub gələn bu misralar dədə-babalarımızın bizlərə əmanət etdikləri Şuşanı qoruyub-saxlamağımıza bir çağırış nidası idi.

Mən Qarabağ xanlığının banisi Pənahəli xan tərəfindən təməl daşının qoyulduğu Şuşanın oğluyam. Səmmimi deyim ki, Şuşanın işğal altında olduğu illərində məni doğma şəhərimizə qayıdacağımıza olan güclü inamını yaşadırdı. Səmmimi deyim ki, Şuşadan ayrı düşdüyüm illərdə:

*Ümidi qoymadım puç ola gədə,
İçimdən kədəri, qəmi qovmuşam.
Sönmüş çıraqları yandıрмаq üçün,
Gah alov olmuşam, gah od olmuşam!*

...Yaxşı yadımdadır: moskvalı Vyacheslav, xarkovlu Natalya çıxış etdilər. Onlar Qarabağın, Şuşanın, Xankəndinin, Şahbulağın, Əsgəranın, Xocalının, Azərbaycan xalqına məxsusluğundan, ermənilərin 1828-1830-cu illərdə Qarabağa köçürülüb gətirildiklərindən elmi əsaslarla tarixi faktlar söylədilər Şuşanın gözəlliyi qarşısında heyranlıqlarını dönə-dönə dilə gətirdilər. Onların çıxışları əlqışlarla qarşılandı.

"Xarıbülbül" festivalında Azərbaycanın mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğlu da iştirak edirdi.

Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, mərhum professor Vasif Adıgözəlovun çıxışı iştirakçılarda xoş təsir yaratdı.

"Xarıbülbül" festivalında Vasif Adıgözəlovla birlikdə Oqtay Quliyev, Bayram Hüseynov, Həsən Adıgözəlov, Şamil Axundov və Qarabağın gözəli, təkrarsız və bənzərsiz muğam ifaçısı, xalq artisti Sara Qədimova da iştirak edirdilər. Söz çıxış üçün Sara xanıma verildi. Sara xanım bir anlıq gözlərini Cıdır düzündən açıq-aydın görünən Şahbulağa, Əsgərana, Xocalıya, Xankəndinə, "Topxana" meşəsinə, Daşaltı çayına, Qırqçız və Kirs dağlarına, Gülablıya, Malıbəyli və Quşçular kəndlərinə, bir sözlə, Qarabağın mənzərələrinə tərəf yönəldərək "Qarabağ şikəstəsi" muğamını oxudu.

Sara xanımın insanı ovsunlayan qeyri-adi səsi göylərin əngnliklərində buludlara layla çalardı. Onun zəngülələri Təbrizə, Ərdəbilə, Dəmir Qapı Dərbəndə, Borçalıya qanadlandırdı. Bu sehirli şikəstə Şuşadan bütün türk-dünyasına yayılırdı... Mənə elə gəlirdi ki, bir vaxtlar vətənimdən ayrı düşmüş Ağabəyim ağanın ruhu da Şuşada gözib-dolaşırdı. Sara xanım Ağabəyim ağanın dilindən deyilmiş bayatını olduğu kimi oxuyurdu:

*Əziziyəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Teheran cənnətdə dönsə,
Yaddan çıxmaq Qarabağ..*

Bu məşhur bayatı ilə "Qarabağ şikəstəsi" Şuşada bir-birinə qovuşmuşdu... Səmmimi deməliyəm ki, bu "Qarabağ şikəstə"si milli ruhumuzun, tariximizin, mədəniyyətimizin, poeziyamızın qızıl səfifələrindədir.

Həmin anlarda "Ağziyastı" kəhaninin qarşısında çay daşğahı süfrəsi ətrafında əyləşmiş "Məclisi-üns"ün və "Məclisi-fərəmaşan"ın şair və xanəndlərinin ruhları da festivala qovuşmuşdu.

...Naxçıvanlılar "Segah" çadırında çıxış etdilər. Xanəndə Hünər Əliyevi tərdə Elman Əliyev, kamançada Nazim Hüseynov müşayiət edirdilər. Onlar öz çıxışları ilə tamaşaçıları feyziyab etdilər.

Şakililər "Şur" çadırında oxuyurdular. Milli geyimdə 75-80 yaşlı qoca xanəndənin saqrac zəngüləsini bu vaxta qədər unutmamışam. Onu tərdə Əbdülrəşid Məmmədov, kamançada Ferrux Məmmədov müşayiət edirdilər. Şakililərin mədəniyyət evi Ələsgər Abdullayevin adını daşıyırdı. Xanəndənin adı Əhbülfəz Nəcəfov idi. Onun yanıqlı səsə oxuduğu "Dərdimi söylədim bir gözəl qıza, o da bənzəyirdi aya, ulduza" mahnısının əvəzi yox idi... Bu vaxta qədər onların ifa etdikləri "Ah gülə-gülə" mahnısını da unuda bilməmişəm.

Şamaxılılar "Rast" çadırında çıxış edirdilər. Ağakərim və Hafiz adlı xanəndlər oxudular. Onları tərdə Şamil İsmayilov, kamançada Azər Hacıbalayev milli geyimdə və başlarında gümüşü papaqla müşayiət edirdilər.

Füzulilərin çadırı "Süstör" adlanırdı. Məşhur xanəndə Ağabala Abdullayevin oğlu Nizami Abdullayev və Təşkilat Nəirov oxudular. Təşkilatı, Nizamini və Fatma Əhmədovanı tərdə Rasim Tahirov, kamançada Əhməd Vəliyev müşayiət edirdilər. Fatmanın saqrac və yanıqlı səsi adamı ovsunlayırdı.

Cəbrayıl elindən gələnələr "Bayatı şiraz" çadırında əyləşmişdilər. Bu muğamı Məmməd Muradov adlı xanəndə oxudu. Onu tərdə Nurəddin Quliyev, kamançada şuşalı Vaqif Mirzəyev müşayiət etdilər. Çox gözəl çalib-

oxudular.

Bakı Muğam Teatrının nümayəndələri "Çahargah" çadırında idilər. Xanəndə Mehman Səmədovu tərdə Mirxəlil Salayev, kamançada Zahid Rzaev müşayiət etdilər. Mehman Səmədovun qeyri-adi səsinə hələ də unutmamışam. Onun "Göstər ey gül üzünü, bülbülü şeyda gülsün" misraları ilə başlanan qəzəllə oxuduğu muğam hamını ovsunlamışdı.

Dünyanı heyrtə salan - Qafqazın konservatoriyası sayılan Şuşanın çadırı ağ rəngdə idi. Şuşanın muğam və mahnı ifaçıları mərhum Hüseyn Məşədiyev, Gülnaz Tağıyeva, Hafiz Sədirzadə, Mehdi Mehdiyev, mərhum xanəndə İsa Rəhimov, qarmon və tar ifaçısı mərhum Tapdıq Zeynalov, tarzən mərhum Nadir Abbasov, tarzən mərhum Gülağa Zeynalov (Gülağa Zeynalov uzun illər Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin dosenti olmuşdur), tarzən İntiqam Abbasov, nağarada Natiq İbrahimov, kamançada Mərkəz Əliyev, sazda Əli Baxşəliyev öz məhərtlərini göstərdilər. İsa Rəhimov klassik xanəndlərə xas olan dəsğahlə "Qarabağ şikəstəsi" və "Heyratı", Gülnar Tağıyeva, "Qatar", Hafiz Sədrzadə "Şur", Hüseyn Məşədiyev "Mənsuriyyə" muğamlarını məhərtlə ifa etdilər. Şuşalıların ansamblına əməkdar incəsənət xadimi Eldar Əliyev rəhbərlik edirdi. Konsertmyest Rəsul İsmayilov idi. Şuşalılar sözlün əsl mənasında tədbirə sonsuz gözəllik qatdılar. Tədbirə Nizami Gəncəvinin, Əfşələddin Xaqəninin, Məhəmməd Füzulinin, Şah İsmayıl Xətəyinin, İmadəddin Nəsiminin, Molla Pənah Vaqifin, Qasım bəy Zakirinin, Xurşidbanu Natəvanın, Seyid Əzim Şirvaninin, Cabbar Qaryaqdioglanın, Zabul Qasımın, Keçəçi oğlu Məhəmmədin, Əbdülbağı Zülalovu (Bülbülcanın), Sadiqcanın, Üzeyir Hacıbəylinin ruhları qovuşmuşdu.

Bu möhtəşəm tədbirdə mən mərhum tarzən Gülağa Zeynalovun tərdə çaldığı "Zabul" seğahın müşayiəti ilə "Aman Allah, Şuşada nə möcüzələr vardı?!.. " və "Şuşaya gəlməlisən" şeirlərini söylədim.

Sonda deyim ki, bu gözəl tədbiri Şuşasız yaşadığımız 29 ilə yaxın illərdə yaddaşında qoruyub saxlamamışam, həm də mətbuat səhifələrində də oxuculara çatdırmamışam.

Şuşa bizi öz ana qucağına çağırır. İnanırıq ki, tezliklə, hamılıqca yolumuzu gözləyən el-obalarımıza qovuşacağıq, xarabalığa çevrilmiş şəhərlərimizi və kəndlərimizi yenidən gülüstanə çevirəcəyik!

Şuşa bizi çağırır ki, 1993-cü ildən bu günümüzdə qədər unutmadığımız, qoruyub saxladığımız "Məclisi-üns"ümüzü ("Məclisi-üns" - "Söz-gülüstanı" adı ilə fəaliyyət göstərir) və "Məclisi-fərəmaşan"ı öz anasına - Şuşaya qovuşduraraq.

İnanırıq ki, tezliklə Şuşa şəhərində xalqımızın, bütün türk dünyasının, eləcə də dünyanın mühsəvər ölkələrinin şairləri, yazıcıları, musiqiçiləri, sənət korifeyləri, dövlət xadimləri, muğam ifaçıları, xüsusilə də Şuşanı və digər el-obalarımızı işğaldan azad edən qəhrəman əsgərlərimiz "Xarıbülbül" festivalı süfrəsi ətrafında əyləşəcəklər!

**Əyyub Şirlanlı,
şair-publisist,
Əməkdar müəllim,**